

СЛОВЕНАЧКА АРХИТЕКТУРА
ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Шест година након прве поставке у Љубљани, у Галерији Српске академије наука и уметности, 21. децембра, архитекта Михајло Митровић отворио је ретроспективну изложбу под називом *Словеначка архитектура XX века*. Изложба је плод четрдесетогодишњег истраживања др Станета Берника, које је крунисано истоименом књигом, као трајним изразом тог преданог рада. Берник је историчар уметности, професор на Љубљанској академији за графички дизајн и обликовање, који је своју каријеру посветио критичком изучавању модерне архитектуре на тлу Словеније, суочен са чињеницом да се она у периоду после Другог светског рата углавном занемарује. Дан после отварања изложбе одржао је предавање о архитектури у Словенији, у светлу савремених светских кретања.

На 114 црно-белих панела, српској публици представљени су носиоци словеначке модерне архитектуре и њихова најзначајнија дела, уз пратећи текст на словеначком језику, који без обзира на заједничко словенско порекло и некадашње припадање истој држави, није лако разумљив овдашњој заинтересованој публици. Стане Берник је изложио репрезентативне примере архитектуре настале у периоду од једног века – од 1900. до 1999. године. Како је и напоменуо, то су квалитетни и значајни знакови словеначког пута архитектуре у двадесетом веку, од сецесије преко функционализма и његовог обнављања након Другог светског рата, истраживачких педесетих, иновативних шездесетих и стваралачких седамдесетих година, потом кроз структуралистичке и новобруталистичке пројекте, све до интернационалног постмодернизма и свесне „разградње“. Примери су груписани по деценијама и хронолошки изложени. Извршена је логична селекција кључних модерних споменика словеначког културног наслеђа, креативних униката у којима се препознаје рукопис градитеља. Аутор напомиње и да су бирани само комплетни, заокружени радови, оригинални у свом времену, али и функционалне просторне организације.

STANE BERNIK

SLOVENSKA ARHITEKTURA
DVAJSETEGA STOLETJASLOVENE ARCHITECTURE
OF THE TWENTIETH CENTURY

Хронолошки преглед започиње управо пионирима словеначке модерне –Максом Фабијанијем и Јожом Плечником, који су интернационално познати као кооснивачи модерног покрета у Бечу, раме уз раме са чувеним Вагнером, с којим су блиско сарађивали. Плечник је водећа фигура у историји словеначке архитектуре и изложено је пет његових пројеката – Захерлова кућа у Бечу, реконструкција прашке тврђаве Храдчани, Парохијска црква Вазнесења господњег, Народна и универзитетска библиотека и чувено Тромостовље у Љубљани. Да се изложба не би претворила у, још један у низу, омаж овом уметнику, сигурно је било тешко одабрати тек неколико радова градитеља чијег се утицаја Словенци дуго нису могли ослободити (о томе сведочи и термин „Плечникова Љубљана“). Ипак, избором европски потврђених пројеката, како Плечникових тако и Фабијанијевих, Берник је на најбољи начин истакао њихов значај у обликовању модерне слике Европе. Иван Вурник је запамћен по посвећености у трагању за особеним националним стилем, архитектонским изразом који би одговарао духу националног романтизма, што није било неуобичајено у европској архитектури, поготову на Балкану. Тако је и створио најпикторескнију словеначку фасаду Задружне привредне банке, користећи постсецесионистички историцистички вокабулар.

У словеначкој архитектури изражене су и тенденције ка експресионизму, доспеле из Немачке преко ученика једног од инспиратора покрета, Петера Беренса. Елементи овог изворно немачког феномена приметни су у приказаним радовима, између осталих, Вурниковог Санаторијума за плућне болеснике у Голнику, Царинарници у Љубљани Иве Спинчича, као и на заправо јединој уистину експресионистичкој кући у Љубљани, покривеној првим равним кровом у том граду, коју је за сопствене потребе пројектовао Тоне Краљ, 1924. године. Костаперарија, Мушич, Шубиц, Месар, неки су од присталица функционализма, који кореспондира с рационалним избором елемената у већини пројеката, где се основне формалне тенденције и даље ослањају на модернизовани класицизам – Мушичев блок станова у Бежиграду и станови у Пољану, Шубицови станови Мексика и небодер (Неботичник), са 12 спратова, тада једна од највиших зграда на Балкану. Ови елоквентни примери одраз су паралелизма касних експресионистичких тенденција и функционализма. Да је у том дуелу превласт ипак однео функционализам, показују нам властита кућа Владимира Шубица, као и стамбени објекти Јосипа Костаперарије, међу којима је најрепрезентативија такозвана Шаховница.

Функционализам је постао још доминантнији у једном полету у којем се отварају могућности за коришћење авангардних идеја, које као политички агресиван начин изражавања нису наишле на плодно тле у Љубљани, те Милан Чернигој одлази у Трст, окушавајући своје могућности у конструктивизму. Упркос његовом гласном инсистирању на коренимом уметничком преврату у архитектури, та је делатност у Љубљани и Марибору недвосмислено постала и остала социјално ангажована. Између два светска рата модерну архитектуру одржала је изградња стамбених објеката, као и у послератном периоду. Функционализам је логично настављен у бурном периоду обнове, јер је нова архитектура морала водити рачуна о економској исплативости, социјалној одговорности, конструкцији, материјалима, потрошњи времена и енергије – укратко, зависила је од потреба савременог живота. Тиме је изградња била задужена за социополитички програм. Идеолошки разлози су у том периоду створили израз „архитектура нове социјалне ере“, док Берник као ознаку таквог стања користи термин „продужени функционализам“. Наслеђене су форме и идеје које су постојале пре 1941. године, јер није ни било могуће другачије одговорити на реалне и неодложне проблеме и у исто време остати у трци за прихватање и реализацију пројеката. Послератна обнова почивала је, на функционалистичком наслеђу, али и на темељима оновременог *CIAM*-овског критичког дискурса.

Едвард Равникар, Плечников ученик и Ле Корбизјеов сарадник, стварајући у то време у константном је дијалогу наслеђа и модернизма, снажно утичући на послератни развој урбанизма, архитектуре, дизајна и теорије. Да су шездесете и седамдесете биле иновативне и стваралачке, потврђује и квантитет изложених пројеката, међу којима највише дела Равникара и плејаде његових веома образованих и способних, а тиме и продуктивних, ученика као што су Савин Север, Отон Југовец, Милан Михелич, Станко Кристл, Илија Арнаутовић. Као најважније представнике данашње средње генерације, Берник истиче двојицу такође Равникарових ученика – Марка Мушича, који се колеба на границама модернизма, прихватајући сликовити постмодернизам, и Војтеха Равникара, који се залаже за постмодернизам, истовремено остајући веран модерничком рационализму.

Креативна веза са Европом, оличена у естетским сличностима, трајала је до краја века, када у последњој декади постмодернизам и деконструктивизам својим релативизмом потврђују интернационалну припадност словеначке архитектуре, како наводи Берник. Кроз готово читав XX век, она се ослањала на кадрове образоване у европским средиштима, на изворишту модерности и нових идеја. Иако је у Љубљани након Првог светског рата деловала архитектонска школа, на челу са Плечником и Вурником, са дипломама су стизали махом из Беча – Иво Спинчич, Јоже Месар, Франц Новак, који су учили код Петера Беренса; у Прагу су се школовали Владимир Шубиц, Станислав Рохрман, Љубо Хумек, а у Паризу, у Ле Корбизјеовом атељеу, између 1927. и 1939. године, бораве чак

седморица будућих модерниста – Мирослав Оражем, Милан Север, Хрвоје Брнчић, Франц Новак, Марјан Тепина, Едвард Равникар и Марко Жупанчич. На крају је јасно да словеначку архитектуру маркирају две фигуре – првенствено Јоже Плечник, а потом и његов ученик Равникар, као следећи велики учитељ. Њихове идеје трансформисане и транспоноване кроз дела ученика нашле су своје место на сваком бољем делу модерне архитектуре у Словенији.

У незахвалном поређењу историјских прилика у Словенији и Србији, није тешко закључити да је словеначка архитектура имала више могућности за достизање бољих резултата и праћење токова архитектуре у Европи. Ипак, само летимичан поглед на изложене радове одаје нам утисак да превелике разлике у стваралаштву нема, осим нешто дужег опстајања академизма у Србији, односно веће фасцинације сецесијом у исто време у Словенији.

Дела у поставци нису настала само на тлу Словеније, чиме је изражена тврдња да уметност не познаје геополитичке границе – националном архитектуром сматра се све што је настало из пројеката националних архитеката, а у овом случају има их и у Трсту, Бечу, Прагу, Хрватској, Црној Гори и Србији. Рад Милана Михелича, Робна кућа „Стотекс“ у Новом Саду, међу посетиоцима је сигурно побудио осећај посебне носталгије. Ова је изложба сврсисходан и исцрпан преглед најкарактеристичнијих креација најутицајнијих личности унутар покрета преко којих се ишчитавају кодови њихове идеологије, али и кроз мање познате, али не и мање битне, ауторе, чиме добијамо комплетну слику развоја идеја у словеначкој архитектури у XX веку.